

DUPKA GYÖRGY

„ÉN ISTENEM, A KERESZTET VÁLLAINKRÓL VEDD LE!”

TRAGIKUS SORSÚ KÁRPÁTALJAI GULAG-ELÍTÉLTEK,
MÁRTÍROK PANTEONJA (ADATTÁRA), 1944–1970

XIX. rész

„Igazán csak azok halnak meg, akiket elfelednek.”

19. LETARTÓZTATÁSOK A HRUSCSOVI REZSIM ALKONYÁN, 1957–1964

19.1. KINEK AMNESZTIA, KINEK SZÁMŰZETÉS

Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971) az 1956-os XX. pártkongresszuson tartott híres titkos beszédében az elsők között hirdette meg a „desztalinizációt”. A nevével fémjelzett „enyhülés” alatt a GULAG-ok politikai foglyainak döntő többsége szabadlára került, a cenzúra enyhült. Ennek köszönhetően többek között a sztálini időszakban ártatlanul, koncepciós perekben, hamis vádakkal elítélt kárpátaljai patrióták is amnesztiában részesültek. Azonban számos olyan esetre is fény derült, amikor a szabadlára helyezett politikai elítéltek egy részét „az ellenséggel való kollaborálásért”, „szovjetellenes cselekedetért” stb. Szibériába, illetve más kijelölt helyre száműzték.

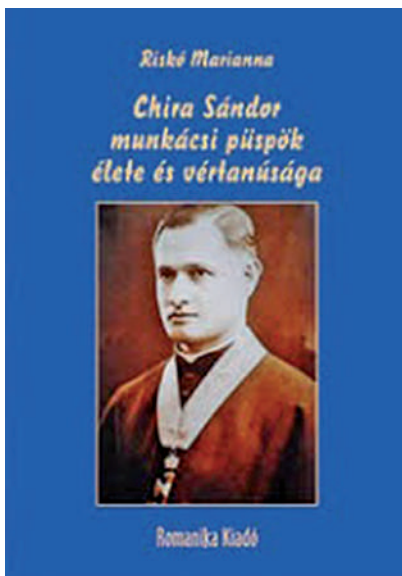
A történelmi egyházak Kárpátaljára hazatért lelképásztorait a szovjet titkosszolgálat emberei továbbra is erősen megfigyelték, aki feketelistára került, az üldözötté vált. Például a kárpátaljai római katolikus egyház egyik kiváló személyisége, **Plackinger Pál** (1915–2002), miután visszanyerte szabadságát, nem volt hajlandó bekapcsolódni az akkortájt tetőző „békepapi mozgalomba”, ezért 1961-ben Kazahsztánban talált menedéket, ahol a Karaganda környéki németajkúak lelképásztora lett. Majd másodszor is hazatért a száműzetésből. Visken merényletet terveztek ellene, azonban továbbra sem tudták megtörni, 1978-ban „kitoloncolták” Nyugat-Németországba¹.

¹ DUPKA GYÖRGY 2017: 25.

Dr. Tóth József (1903–1968/1973) korábbi szerednyei római katolikus lelkészt az amnesztia után szintén száműzetésbe kényszerítették, az 1960-as évek végéig ki volt tiltva Kárpátaljáról. Nem sokkal halála előtt térhetet haza².

A Kárpátaljai Református Egyházkerületben szolgáló **Gönczy Pál** (1901–1976) nagydobronyi lelkésznek a „nyolc esztendő letelte után pedig Szibériában, a Krasznojarszki járásban elterülő Silinszk községet jelölték ki kényszerlakhelyéül, ahol éjjeliőrként dolgozott”³.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye elítéltei közül a legendás **Chira Sándor** (1897–1983) kanonok, teológiai tanár, vikárius, titokban felszentelt püspök szabadságának visszanyerését követően, 1957-től a kazahföldi Karagandában örökös száműzetésben élt, irányította az illegalitásba kényszerült kárpátaljai egyházmegyét, papi szolgálata alatt 3 püspököt és 16 papot szentelt, továbbá a kitelepített Volga-menti németek lelkipásztora, templomépitője volt haláláig⁴.

Dr. Riskó Marianna Chira-monográfiájának borítója. Chira-mellszobor.

² DUPKA GYÖRGY 2017: 29.

³ FODOR GUSZTÁV: Akik nagy nyomorúságból...

⁴ DUPKA GYÖRGY 2017: 55.

Chirát a kazahsztáni száműzetésbe követte **Murányi Miklós** (1911–1979) görögkatolikus vikárius, püspöki irodaigazgató⁵, **Bendász István** (1949–1991) felsőveresmarti görögkatolikus parókus⁶, **dr. Sztankaninecz-Hám Antal Ágoston** OSBN (1905–1999) bányafalui parókus⁷, **Szokol János** (1899–1979) Borhalma (Bobovicsse) görögkatolikus parókusa⁸. Ők is az oda kitelepített németeket, lengyeleket, litvánokat, letteket, galíciai ukránokat és kárpátaljai ruszinokat pasztorizálták.

Rabár János (1908–1988) Magyarkomját (Veliki Komjati) görögkatolikus parókusa 1947–1956 között száműzetésben élt a Lvivi területi Bibrka településen, itt 1956-ban hivatalosan is áttért a latin rítusra, plébános volt. Majd újra száműzetés következett 1959–1972 között. Betegen tért haza⁹.

19.2. A VOLT POLITIKAI ELÍTÉLTEK KITOLONCOLÁSA, ÁTTELEPÜLÉSE

Dr. Újhelyi István (1912–1994) rahói parókus az amnesztia után nem térhetett vissza Kárpátaljára. 1956-ban megengedték neki, hogy Szibériából Csehországba utazzon, Pozsonyban hunyt el¹⁰.

1957-től a KGB hol burkoltan, hol nyíltan támogatta az amnesztiában részesült lelkipásztorokat – akik külföldön élő rokonokkal is rendelkeztek, illetve más országban születtek – Kárpátalja elhagyásában. **Dr. Bacsinszky Tódor**¹¹ (1911–1996) kajdanói parókus 1966. október 30-án áttelepült Cseh-szlovákiába, Kassán hunyt el, később őt is rehabilitálták¹².

Melles Jenő (1897–1974) nagybereznai parókus 1962 szeptemberében, 12 évi rabság után tért haza, áttelepült Magyarországra, Hajdúdorogon hunyt el. 1992-ben rehabilitálták¹³.

Mondi Miklós (1898–1986) beregszászi parókus 1957. április 8-án került haza. 1964-ben áttelepült Magyarországra, Dámócon halt meg. 1992-ben rehabilitálták¹⁴.

⁵ DUPKA GYÖRGY 2017: 60.

⁶ BENDÁSZ DÁNIEL–BENDÁSZ ISTVÁN: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai*. Ungvár–Budapest, Galéria Ecriture, 1994.

⁷ DUPKA GYÖRGY: *Magyar GULÁG-GUPVI-rabok Euráziában*, Intermix Kiadó, Ungvár–BP, 1921. 407–409.

⁸ DUPKA GYÖRGY 2017: 60. RIZO 2003, 1.k.650.

⁹ DUPKA GYÖRGY 2017: 60; RIZO 2003, 1.k.593.

¹⁰ Marosi István 2024: 234.

¹¹ Dupka György 1999: 10;

¹² RIZO, I. 2003. 176.

¹³ RIZO, I. 2003. 487.

¹⁴ RIZO, I. 2003. 509.

Zimányi József (1917–1998) rafajnaújfalui református lelkész Nyíregyházán¹⁵, **Horkay Barna** (1908–2003) nagyszőlősi református lelkész Sárospatakon¹⁶, **Simon Zsigmond** (1894–1982) asztélyi református lelkész Debrecenben, **Asszonyi István** (1909–1992) forgolányi református lelkész az észtországi Tallinnban talált otthonra.

Zimányi József és Horkay Barna.

Kovács Zoltán (1907–2002) tiszaujlaki református lelkész, egykori GULAG-rab 1982-ben áttelepült Tépiószecsőre. Rabsága történetét megírta és megjelentette¹⁷. 1991-ben rehabilitálták¹⁸.

A lágereket megjárt egykori magyar állampolgároknak, a székely származású **Kovács Ferenc** (1907–1899) munkácsi útörnek a kiszabott büntetés letöltése után Kazahsztánból 1957. november 13-án, **Rizák István**¹⁹ (1931) tisztviselőnek 1957. november 17-én, **Tatinecz Lászlónak**²⁰ (1909), a Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara munkácsi körzeti titkárának 1970 júniusában sikerült hazajutni, körülményes úton áttelepült családjához Magyarországra. 1967-től valamennyiüket rehabilitálták²¹.

¹⁵ Emlékirata: ZIMÁNYI JÓZSEF: *Tűzoszlopoddal a jéghegyek között*. 2006.

¹⁶ Emlékirata: HORKAY BARNA: *A Keleti Baráti Kör*. Sárospatak, 1998.

¹⁷ KOVÁCS ZOLTÁN: *Bilincsből és békességben Istennel. Szibériai rabságom története*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1990.

¹⁸ RIZO, I. 2003. 384.

¹⁹ RÓZSÁS JÁNOS 2000, 199.

²⁰ RÓZSÁS JÁNOS 2000, 372.

²¹ RIZO, I. 2003. 387.

19.3. POLITIKAI ÍTÉLTEK 1957–1964-BEN

A Kárpátaljai Területi Bíróság kollégiuma 1957–1964-ben, a hrucsovi rezsim alkonyán már kevesebb politikai ítéletet hozott, mint ezt korábban tette. Azonban a KGB a szovjethatalom éber őreként a másként gondolkodókat továbbra is megfigyelte, a veszélyesnek minősített, szovjetellenes agitációval megvádolt személyeket a vádlottak padjára ültette.

A hrucsovi egyházüldözés kezdetét követően (1957) újra megszigorították a történelmi egyházak szolgálatban lévő lelkipásztorai egyházi tevékenységének ellenőrzését, főleg a fiatalok hittanoktatását tiltották. Ezen tevékenység miatt 1957-ben a meghurcoltak egyike volt a bányaafalui származású **Bácskay Antal** (1908–2000), az alsóveresmarti Nagy Szent Bazil templom görögkatolikus parókusa, akit a KGB nyomozótisztjei 1957. január 31-én tartóztattak le a lakhelyén. A Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. április 10-én 7 évi kényszermunkára és vagyonek Kobzásra ítélte. Lembergben, Kijevben, Moszkvában és Mordvinföld GULAG-börtöneiben, kényszermunkatáborokban raboskodott. 1960. december 29-én szabadult. 1992-ben rehabilitálták.

A miszticei származású **Urszta István** (1914) kövesligeti görögkatolikus parókus a karagandai GULAG-táborból 1956-ban megrokkanna tért haza. 1958-ban Bilkén lelkipásztori és hittanoktatási munkát végzett, a tettenérés után újabb 7 évi javító munkatáborra ítélték, második rabságából 1962 áprilisában kegyelmi úton szabadult. 1988. március 13-án halt meg Bilkén. 1991-ben rehabilitálták²².

Urszta István börtönfotója. A szerző gyűjtése.

²² RIZO, I. 2003. 244.

1960-ban meghurcolták a hetenyi születésű **Petneházy Gyula** (1901–1971) mezőkaszonyi református lelkészt, mert a KGB nyomozótisztjei szerint titokban a gyerekeknek konfirmációs foglalkozásokat tartott, ezért a hatóság megvonta tőle a működési engedélyét. A szovjet népbíróság ezen túl még egy év kényszermunkára is ítélte²³.

Az ateista-kommunista ideológia állami szintre emelte az egyházüldözést. Például 1961 júniusában az Ukrán SZSZK Btk. 209. cikkelye alapján Kárpátalján az önkény áldozatai lettek a jehovisták, a nagydobronyi református hitközség, a nagyrákóci (Velikij Rakovec) és az alsókaraszlói (Zariccsja) baptisták, az iloncai (Illica) adventisták. A KGB vezetése továbbra is kifinomult módszerekkel gátolta a – szovjet rendszertől idegen – különböző felekezetű egyházak működését, hosszú távon a teljes felszámolásukra törekedett.

A szovjetellenes agitációs tevékenység vádjával a KGB nyomozói több kárpátaljai lakost is felelősségre vontak, mert szerintük munkahelyükön élesen bírálták a szovjet hatalmat. A Haláborban letelepedett **Szalmári Sándor** (Muzsaly, 1884) kolhoztagot a Kárpátaljai Területi Bíróság 1957. március 22-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1992-ben rehabilitálták²⁴.

1958-ban tárgyalták a királyházai születésű **Szerencsés János** (1918) munkácsi lakos ügyét. A „Szvoboda” artel könyvelőjét a Kárpátaljai Területi Bíróság 1958. szeptember 22-én 10 évi szabadságvesztésre ítélte. 1991-ben rehabilitálták²⁵.

A fentebb jelzett koncepciós vádakkal a Kárpátaljai Területi Bíróság a Ijutai **Seba György László**²⁶ (1910) földművest 1960. január 11–14-én 3 évi, a beregszászi származású **Krajner Elvira**²⁷ (1927) ungvári lakost, az építő-szerelő főosztály munkását 1962. december 21-én 2 évi, **Kuruc András**²⁸ (1914) ungvári munkanélküli lakost 1962. december 21-én 7 évi szabadságvesztésre ítélte. Őket 1990–91-ben rehabilitálták.

19.4. A KÖZÉLETI TISZTULÁSI FOLYAMAT ELINDULÁSA

„A XX. Kongresszussal elkezdődött közéleti tisztulási folyamat Kárpátalját is érintette, ahol az 56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet” – olvasható Kovács Vilmos és S.

²³ SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA: Petneházy Gyula.

[https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Petnehazy_Gyula_\(1901-1971\)](https://refwiki.kre.hu/index.php?title=Petnehazy_Gyula_(1901-1971))

²⁴ RIZO, I. 2003. 652.

²⁵ RIZO, I. 2003. 634–635.

²⁶ RIZO, I. 2003. 749.

²⁷ RIZO, I. 2003. 412.

²⁸ RIZO, I. 2003. 427.

Benedek András közös tanulmányában²⁹. A sztálinizmus felszámolása után a kulturális élet fejlődésében az új szakasz kezdetét több esemény jelezte.

1957-ben megindult a magyarországi könyvek, lapok behozatala, a tömeges előfizetés. Az anyaországgal való kapcsolatteremtést elősegítette a Magyar Televízió adásainak megindítása.

Az addig egyedüli **Bakó (Balla) László** után 1957-ben **Kovács Vilmos** verseskötettel, **Szenes (Kroó) László** elbeszéléskötettel jelentkezett. 1957-ben megjelent a *Kárpáti Kalendárium* első száma, amely a kárpátaljai irodalmároknak több évtizeden keresztül biztosított megjelenési fórumot.

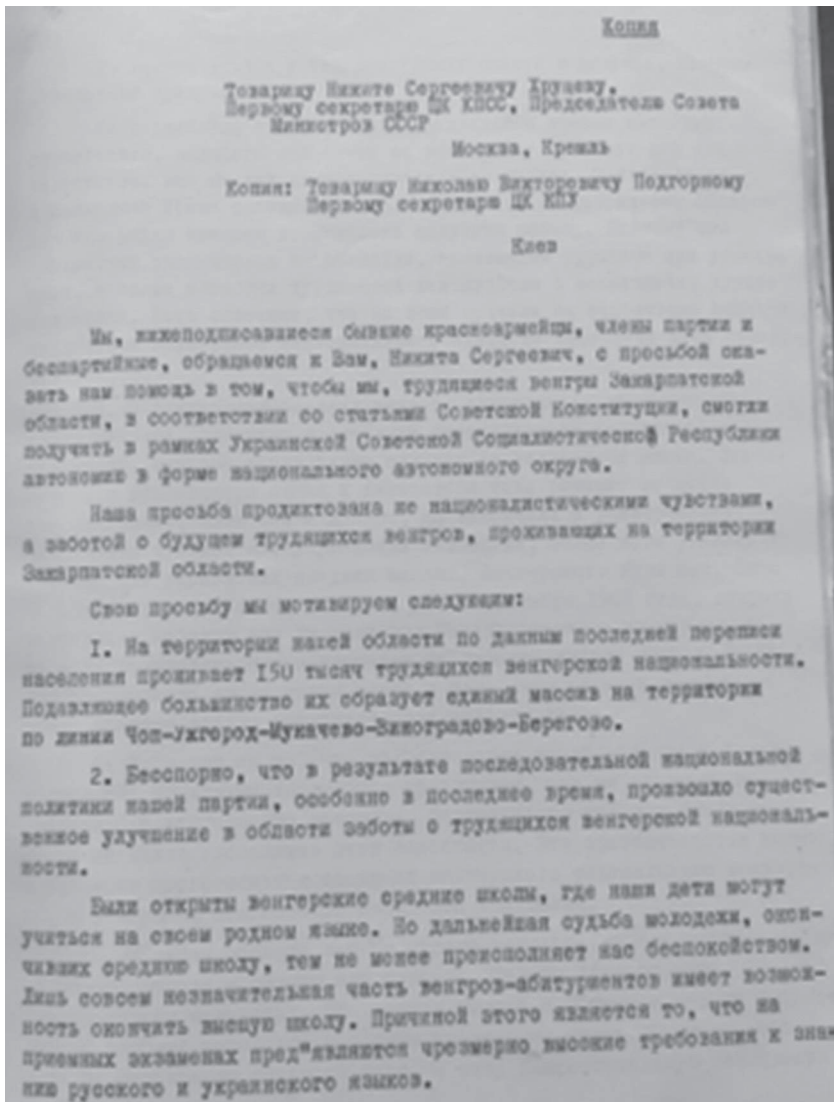
Ekkoriban jött létre egy sor magyar közművelődési intézmény: a Beregszászi Népszínház (1962), az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke (1964), a Területi Rádió és Televízió magyar szerkesztősége, az önálló napilapként megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* (1965), a magyar tannyelvű iskolarendszer az óvodától a középiskoláig stb.

Mindezek elősegítésében a beregszászi **Kovács János** /Kis-Kovács/ (Kisgéres, 1896 – Beregszász, 1975. 12. 25.) első világháborús hadifogoly, az 1917-es bolsevik forradalom résztvevője, **Kun Béla** testőre eredményesen közreműködött, aki 1944 őszén mint a CSKP egykori beregszászi vezetője hevesen tiltakozott a „háromnapos malenykij robot”, vagyis a magyar férfiak elhurcolása ellen, de csak azt érte el, hogy néhány napra őt is bezárták az egykori pénzügyőrség (ma: Sevcsenko Líceum) pincéjébe.

1963 januárjában levelet intézett **Hruscsovhoz**, az SZKP KB főtítkárához és **Podgornijhoz**, az SZKP KB ukrainai főtítkárához. A háromoldalas levélben leírta a kárpátaljai magyarokat ért sérelmeket, és azok orvoslását kérte. Rajta kívül 20 egykori idős párttag is aláírta a kor kétségtelenül egyik legérdekesebb dokumentumát. Ennek megvolt a következménye: Kovács Jánost és társait számtalanszor beidéztek Ungvárra, megpróbálták rábeszélni őket, hogy vonják vissza a levelükben megfogalmazottakat, azonban nem voltak erre hajlandók. És bármennyire hihetetlen, a levélnek volt foganatja! A fentebb felsorolt engedményekkel orvosolták a magyarság helyzetét.

Kovács Vilmos költő, író a Kis-Kovácsról, a Bereg-vidéki magyarság bátor és szókimondó hősről regényt akart írni, azonban ebben súlyos betegsége megakadályozta. Azóta kiderült, a levél megfogalmazásában közreműködött a legendás **Drávai Gizella** pedagógus, elkötelezett tehetséggondozó is. A levél másolatát az utókor számára a beregszászi **Horváth Anna** képzőművész őrizte meg.

²⁹ KOVÁCS VILMOS–BENEDEK ANDRÁS: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. *Tiszatáj*, 1970.10.sz. 961–966.; 12.sz..1144–1150.

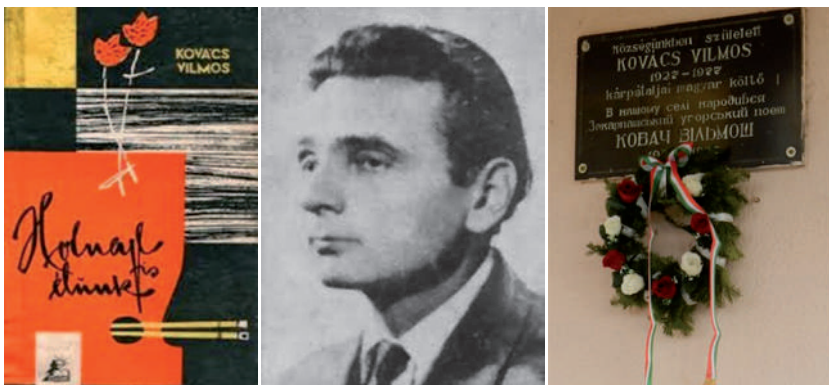

Kovács János és társai orosz nyelvű beadványának (1963) első oldaláról készült másolat. A szerző gyűjtése.

20. BREZSNYEVI HADÜZENET A SZABADELVŰSÉGNEK, A KULTURÁLIS SZABADSÁGNAK, 1964–1982

20.1. POLGÁRJOGI MOZGALOM A KÖZÉLETI TISZTASÁG, A HARMONIKUS ÉLET MEGTEREMTÉSÉÉRT

Bizonyára a sztálini korszakot könyörtelenül leleplező **Alekszandr Iszajevic Szolzsenyicin** (1918–2008) Nobel-díjas (1970) orosz író *Ivan Gyenyiszovics egy napja*³⁰ (1962) című kisregényéből és más írásaiból kapott ösztönző bátorítást **Kovács Vilmos** (Gát, 1927. 06. 05. – Budapest, 1977. 11. 13.) költő és író, amikor megfogalmazta a *Holnap is élünk* című 1965-ben Ungváron kiadott regényét, amely a személyi kultusz okozta torzulásokat ábrázolja, sürgetve a közéleti tisztaság, a harmonikus élet megteremtését. Nem sokkal megjelenése után elrendelték a könyv visszahívását a könyvtárakból és bezúzását.

A Holnap is élünk első kiadásának borítója. Kovács Vilmos portréja. Kovács Vilmos-emléktábla szülőfalujában, Gáton a művelődési ház falán.

Ez a jelenség azzal magyarázható, hogy a bársonyos kommunista diktatúra visszarendeződésének elvét megtestesítő **Leonyid Breznyev**³¹ stabilizációs politikája véget vetett a hruscsovi szabadelvűségnek, erősödött a kulturális szabadság korlátozása.

³⁰ Magyarul: *Ivan Gyenyiszovics egy napja. Regény*; bev. Alekszandr Tvardovszkij, ford. Wessely László; Európa, Bp., 1963. (*Modern könyvtár*)

³¹ 1960. május 7-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnökévé, 1964. október 14-étől haláláig az SZKP főtitkárává választották Leonyid Breznyevet (1906–1982).

1965-ben a szellemi ellenállás jegyében új arculatú magyar „költőgárda” törte meg a csendet, tagjai a maguk alapította egyetemi irodalmi körbe csoportosulva létrehozták saját fórumukat. 1966-ban **S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László, Bús Ilona, Punyó Mária** és mások „*az ungvári egyetem magyar szakos hallgatói, középiskolás koruk óta írnak verset, novellát, kispriótát, hely- és kultúrtörténeti cikkeket. Feltételezhetően ők a tanszék irodalmi körének legaktívabb tagjai, akik tanári, tanszékvezetői jóváhagyással hamarosan létrehozzák az Együtt című, mechanikus írógépen sokszorosított, 35–40 oldal terjedelmű, aprólékos kézimunkával fűzteszerűvé formált, linómetszetekkel feldobott folyóiratukat*”³² – foglalta össze gondolatait **Vári Fábián László** az *Együtt* című diáklap indulásáról. Az *Együtt* című lapot – amelynek legnagyobb példányszáma is mindössze 36 volt – két „évfolyam” után betiltották, magyar szakos szerkesztőit felelősségre vonták.

A gépiratos Együtt folyóirat 1967-ben elkészített számai

³² *Együtt*, 2013, 5. sz., 46.

A *Kárpátontúli Ifjúság* című területi lap szerkesztőségben 1967. november 16-án jött létre a magyar érzelmű magyar nyelv és irodalom szakon tanuló egyetemisták, fiatal költők és írók közreműködésével a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió, amely 1968-tól publikálási lehetőséget biztosított a fiatal értelmiségieknek. Ez a magyar művészeti önképzőkör az Ukrán Írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett működött. Elnöke **Zselicki József**, tagjai **Kovács Vilmos**, **S. Benedek András**, **Fábián László**, **Füzesi Magda**, **Punykó Mária** és mások voltak³³. „*A jelentkező fiatal tollforgatók tehetséggondozása céljából az ungvári egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (Benedek András, Balla Gyula, Györke László) közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. A Stúdió havonta tartja összejövételét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg, és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk... Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet. Csak rövid ideje működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió egyes tagjai: Fodor Géza, Fábián László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban. És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi- és olvasóköri. A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengesse a terület alkotó ifjúságának útját.*”³⁴

Néhány évi eredményes munka után 1971 végére megszűnt a Forrás Stúdió. A hatalom képviselői kezdettől fogva gyanakvással figyelték és egyre jobban ellenzékinek tartották. A Kárpáti Igaz Szóban *Elidegenedés*³⁵ címmel szerkesztőségi cikk jelent meg – ma már tudjuk: szerzője **Balla László** –, amely szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat. A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a cikkíró szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük. A stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult.

³³ BOTLIK–DUPKA, 1991. 87.

³⁴ ZSELICKI JÓZSEF: *Fiatalok irodalmi stúdiója*. In: Kárpáti Kalendárium 1969. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1968, 75.

³⁵ Kárpáti Igaz Szó, 1971. augusztus 20.

A fotón balról jobbra:

*S. Benedek András, Kovács Vilmos, Szokolczay Lajos (Budapest),
Borbély Edit, Fodó Sándor, Balla Gyula, Zselicki József (Ungvár, 1973).
A szerző gyűjtése.*

20.2. BEADVÁNY-HÁBORÚ

A Forrás Stúdió 1971. szeptember-októberben egy beadvány összeállítására ösztökölte tagjait, amelyben reagáltak az őket ért vádakra, mivel a helyi kommunista sajtóban nyilván meg volt tiltva a válasz³⁶. A dokumentumot **Georgij Smanyakóhoz**, Ukrajna Kommunista Pártja Kárpátontúli Területi Bizottságának titkárához és **Jurij Mejheshez**, az Ukrajnai Írók Szövetségének helyi titkárához, valamint a *Kárpáti Igaz Szó* és a *Kárpátontúl Ifjúság* című újságok szerkesztősegeinek címezték.

A dokumentumban a szerzők előbb tételesen cáfolták a Forrást ért rágalmatokat, úgymint: nacionalizmus, sovinizmus, elhajlás a szocialista társadalmi normáktól, majd a **Balla László** által írt későbbi cikkek tartalmával foglalkoztak.

³⁶ A *Nemzetőr* (München), 1983. szeptember 15-től leközölte. Forrás: BOTLIK–DUPKA, 1991. 160–165.

C. Szegye elvtársnak
az Újraéjsai KP Képzőintézmény területi biz-
tosítója tisztségének

A kiadvolatok:

J. hajdú elvtársnak
az Újraéjsai Irók Szövetsége képzőintézményi
szervezete felelős tisztségének

a Kárpáti Igaz Szó
szerkesztőbizottságának

V. Lengyel és Petes János elvtársainak,
a Kárpáti Intézmény Ifjúság szervezőbizottságának

B E A D V Á N Y

A Kárpáti Igaz Szó ez év augusztus 20-1 számában cikk jelent meg: "Hidősekedés? A Kárpáti Intézmény Ifjúság, az egyetlen magyar tollfonatú, és a Forrás Studió címmel, amelynek névtelen szerzője névtelenekre, névtelenekre és a tárgyak meghamisításával politikai védelemre ragadtatta magát.

Mi, a Forrás Studió tagjai, akik ellen ezek a vádakhoz képest irányulnak, bebiztosítottuk azonnal az érdeklői elágtétellel, hogy a cikk hírfelhasználóként került és a szerkesztővel ellentétben a közvéleményt tisztán megvilágítandó állította. Mivel azonban az a névtelen publikáló része egy céljában tisztázatlan, esetlegesen brutális kampányok, melyek máris nem csupán becsületet érintő következményei vannak, más névtelen vádlóknak kifejtésük nem lévén, álláspontunkat a levélben hoztuk a címzetek tudomására.

A cikkben felvetett kérdések, illetve a velük kapcsolatban felmerülő problémák természetük szerint két részre oszthatók: egy érdeklői, szembe fordított érdeklői és egy politikai, szembe fordított a magyar nemzetiségű értelmiségiek egészét érintő névtelen-politikai részre.

Hátérre le tudjuk mondani: igen tisztességtelen és szembe fordított szembe fordított eljárás, ha valaki a hatalom birtokában nyilvánosan támadást indít -- névtelen a névtelennek mégis rajtunk -- valaki vagy valakik ellen, akiről pedig előre tudjuk, hogy nincs módjuk a védelemre.

Továbbá: az már nem is tisztességtelenség, hanem durva törvénytörés, hogy a szóban forgó cikk névtelen írója a Kárpáti Intézmény Ifjúság, a "Hidősekedés" c. írott szerzőjének a nevét felfedi. "Továbbá (augusztus 20-án) Andrási, a szerző: Stumpf Mihály" -- írja.

A szerzői névtelenséget törvény védi, megvétele büntető jogi eljárást von maga után. Mi -- mert itt nem egy emberrel van szó -- mind is fogunk jogunkkal és megkérjük ezt a törvényt, hátha érvényt lehet szerezni neki.

De nem csak erről van szó. Ha ugyanis a tárgyalt cikk névtelen írója nem csak a farságot és megfogja, mi is valójában az a Tozsa Andrási, akkor az az írott szerzője aláírásából, akár a honorárium-jegyzetből láthatóan megfoghatjuk volna, hogy az a bizonyos Tozsa Andrási nem Andrási Andrási és nem Stumpf Mihály, hanem Szűcs József, a studió tagja.

Addig is, míg a Névtelen szerző törvénytörést és névtelenül írt feladat fog, tudomásunkhoz, hogy Stumpf Mihály nem Stumpf Mihály, hanem Stumpf Andrási, az ügyről nem egy szó van.

De vannak ezek a dolgok nemcsak jogi, hanem érdeklői vonatkozásai is. Például a közvélemény alapján mi is lehetett a névtelenül írt "Hidősekedés" c. cikk szerzőjének a neve? Nem volt nehéz dolgunk, névtelennek mégis rajtunk írott szerzőjének a nevét, melyek 20 év óta szembe fordítottunk, és az is azonos -- azonos -- azonos. Hogy ezt a neve t. most mégis írjuk le, hanem helyette névtelenül hoztuk, ezt azért tesszük, mert tudjuk, hogy bizonyos névtelen a számára van -- ismétlés. Mivel éppen az a tisztázandó szerzőnek, hogy az írott szerzője az az érdeklői érdeklői szembe fordítottunk, mint névtelen szerzőjének. Mert az érdeklői az írott szerzőjének?

*Az 1971-es Beadvány első oldalának magyarul megfogalmazott változata.
A szerző gyűjtése.*

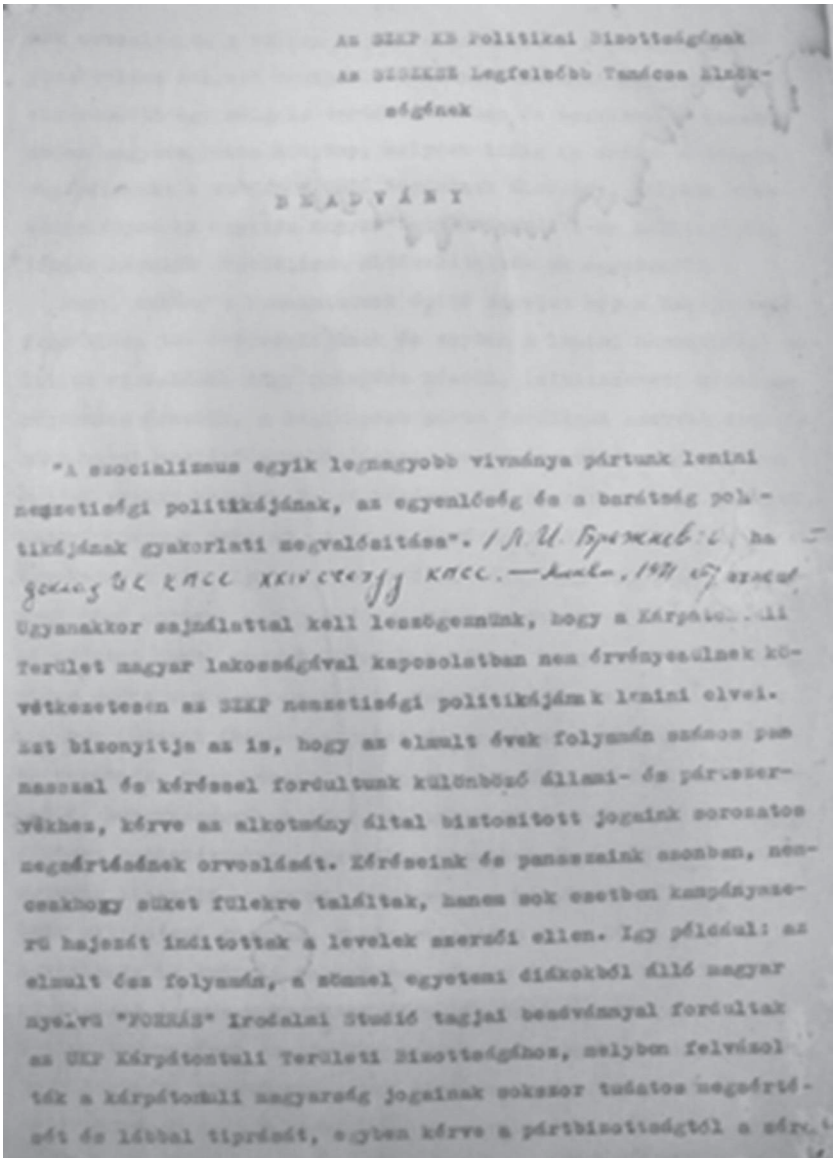
Az 1971-es, mintegy hétoldalas *Beadvány* és az 1972-es ötoldalas, az SZKP KB Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címzett *Beadvány*³⁷ még jobban fölkaparta az amúgy is puszkaporos légkört. Ugyanis az első *Beadvány* főleg a Forrás-kör ügyeit tárgyalta, viszont a másodikban az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondját, illetve a magyarságot ért sérelmeket vetették fel. Az utóbbit a magyarlakta települések sok, mintegy 1600 elszánt képviselője is támogatta aláírásával. A polgárjogi aktivisták szót emeltek az anyanyelvi oktatási rendszer fejletlensége ügyében, a nyelvhasználat terén tapasztalható negatív diszkrimináció ellen, s felvetették egy nemzetiségi érdekvédelmi és kulturális szervezet létrehozásának igényét. A két beadványban egyértelműen megfogalmazták kulturális és nyelvi követeléseiket. A dokumentum megfogalmazói ellen eljárások indultak, a kérések nem találtak meghallgatásra. **Kovács Vilmosnak** és **S. Benedek Andrásnak** a Kárpáti Kiadó szerkesztőségét kellett elhagynia. A Stúdió Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon annál többet publikáló tagjai – **Fodor Géza, Vári Fábián László** (őket kirúgták az egyetemről), **Zselicki József** és mások – csak közel egy évtized „szilencium” után térhettek vissza az irodalmi életbe.

Az 1971-es és 1972-es beadványok üzenete a ma Kárpátalján kisebbségben élők számára az, hogy csak abban az esetben van esély kisebbségi jogokat kiharcolni, ha akadnak, akik szót emelnek és felvállalják a jogi küzdelmet.

Abban az időben a nemzetiségeket hátrányosan érintő brezsnyevi ideológia ellen a magyar, az ukrán és más nemzetiségű, burzsoá-nacionalistáknak bélyegzett értelmiségi csoportok fejtettek ki tiltakozó megmozdulásokat, adtak ki szamizdat kiadványokat. Ők voltak a másként gondolkodó disszidensek előfutárai, akik elutasították az ortodox-kommunisták által támogatott, a párt által diktált „szovjet nép történelmi kategória” elvének megvalósításával kapcsolatos törekvéseket, a kiagyalt jelszavakat, amelyeknek leple alatt éveken át folyt a Szovjetunió népeinek oroszosítása, a nemzetiségi nyelvek, jogok háttérbe szorítása.

Összességében véve: a korszak kutatóinak egybehangzó véleménye szerint a '70-es évek elején a folyamatok beindítói nagy árat fizettek bátorságukért, ugyan nem tartóztatták le őket, viszont a „beszpeka” minden lépésüket figyelemmel kísérte, a rendszer kiemelt bírálóit egzisztenciális vonatkozásban megbüntette, állásaikból kirúgatta. Azonban a kiállításuk hosszú

³⁷ Forrás: BOTLIK–DUPKA, 1991. 167–175.

Az 1972-es Beadvány első oldalának magyarul megfogalmazott változata.
 A szerző gyűjtése.

távon semmiképp nem bizonyult fölösleges erőfeszítésnek: a nemzetiségi jogokat érintő kérdések a későbbiekben a szervezett kárpátaljai magyar érdekképviselő – köztük a KMKSZ – főbb célkitűzései lettek, amelyek 1989–1992 között számos esetben meg is valósultak.

20.3. A JÓZSEF ATTILA ALKOTÓKÖZÖSSÉG ÖSSZEFOGÁSA IRODALMUNK „FELNŐTTÉ VÁLÁSÁÉRT”

A Területi József Attila Irodalmi Stúdió (1971–1981) által képviselt irodalmi, kulturális élet sötét évtizedének ideológiai irányítói, vezetői **Balla László, Márkus Csaba, Erdélyi Gábor** voltak.

A József Attila Irodalmi Stúdióon belül kitört palotaforradalom hatalmas változást hozott. 1981. december 20-tól háromtagú elnökség irányította: **Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor**. A józsefattilások fokozatosan eltávolodtak Balla Lászlótól és az általa képviselt szocialista irodalmi irányultságtól. Megtörtént a pozitív elmozdulás, amely 1981–1987 között a publikációs fórumot biztosító *Lendület* éveiben mérhető le (1981–1987).

*Az 1980-as évek elején készült képen balról jobbra:
Dupka György, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kovács Elemér, Finta Éva,
Horváth Anna, Balla D. Károly. A szerző gyűjtése.*

Mindez kevésnek bizonyult. A stúdió életében újabb reform következett be. 1988. január 30-án létrejött a József Attila Alkotóközösség, amelyben már nemcsak írók, költők, hanem festőművészek, szobrászok, zenészek, néprajzosok, történészek, természettudományi szakemberek, orvosok stb. is tevékenykedtek.

*Az 1990-es évek elején készült képen balról jobbra:
Dupka György, Turóczy Ágnes, Tóth Károly, Zselicki József, Vári Fábrián László,
Kőszeghy Elemér, Ádám Aladár, Bundovics Judit, Ivaskovics József,
Füzesi Magda és mások.*

Az Alkotóközösség társelnökei **Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor** voltak. Az Alkotóközösség fóruma 1988–1990 között a *Kárpáti Igaz Szóban* havonta egy alkalommal nyolc oldalon megjelenő *Új Hajtás* című kulturális melléklet lett. A józsefállítások újabb kiadványai a Kárpáti Kiadónál láttak napvilágot. További megjelenési lehetőséget biztosított az *Évgyűrűk-sorozat*.

A rendszerváltás időszakában történelmi jelentőségű mérföldkönek tekinthető, hogy a Kárpáti Kiadó és a Magvető Könyvkiadó a közös könyvkiadási program keretében *Vergődő szél* címmel megjelentette az első hiteles antológiát 1990-ben. A kárpátaljai magyar szépirodalom első magyarországi és addig legteljesebb gyűjteményét 22 szerzővel **M. Takács Lajos** irodalomtörténész állította össze.

20.4. ÍRÓK A NEMZETISÉGI ÖNSZERVEZŐDÉS ÚTJÁN, 1989

A József Attila Alkotóközösség és a Forrás Stúdió tagjaiból társult műhely néhány év alatt a magyarulakta vidék kulturális életének meghatározó erejévé vált.

1989. január 21-én megalakult a József Attila Alkotóközösség politizáló íróinak és az értelmiség jeles képviselőinek Kezdeményező csoportja (**Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jáнки Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József**), a közös összefogás eredményeként elhárultak az akadályok egy társadalmi alapon működő magyar kulturális érdekképviseleti szervezet vagy szövetség létrehozása előtt. Így alakult meg közel 300 fővel 1989. február 26-án Ungváron, a TIT-lektórium üléstermében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség egyesületként, vagyis jogi személyként működő szervezetként.

Az 1989. február 26-án készült felvételen Dupka György, a Kezdeményező csoport nevében köszönti a KMKSZ alakuló gyűlésének résztvevőit. A díszelnökség tagjai balról jobbra: dr. Lizanec Péter nyelvészprofesszor, dr. Szöllősy Tibor közíró, Móricz Kálmán újságíró, Balla László nyugalmazott főszerkesztő, író, dr. Pavlo Csucska nyelvészprofesszor és mások. A szerző gyűjtése.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alakuló és választmányi gyűlésén megválasztott első elnökség tagjai: **Fodó Sándor** elnök, **Móricz Kálmán** elnökhelyettes, **Dupka György** felelős titkár, **Turóczy István** gazdasági felelős, **Dalmay Árpád**, **Gulácsi Géza**, **dr. Szöllősy Tibor** tagok.

A KMKSZ megalakulásáról tartottak sajtótájékoztatót a Magyarok Világszövetségének székházában, Budapest, 1990 májusa. Balról jobbra: Turóczy István, Mankovits Tamás, Dupka György, Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke, az MVSZ tisztségviselője, id. Sari József, Zselicki József. A szerző gyűjtése.

Az azóta eltelt 35 év igazolta a szövetség létjogosultságát, tevékenysége nélkül ma már elképzelhetetlen a kárpátaljai magyarság élete. A polgárjogi harcok, **Kovács Vilmos** költő szavait idézve „... kezdet nincs, csak folytatás van”. Aktuális a következő üzenete is: „Uram, marad itt még néhány bolond, / s ha most felemelsz, mindőjük nevét / füledbe mondom. / Oszd fel közöttük poklunknak felét. / Homlokuk jeles, nyakukban kolomp. / S vigyázzunk rájuk ott a porondon.” (Testamentum)

EPILÓGUS

A 20 fejezetből álló tanulmányosorozat, a GULAG-lexikon mellékletét a 2024. esztendő végével zárom. Eddig közel ezer politikai elitéltről sikerült a legteljesebb adatbázist összeállítani, miközben tudatában vagyok annak, hogy a továbbiakban újabb áldozatok adatai is előkerülhetnek.

A *Kárpátaljai politikai elitéltek, GULAG-rabok, mártírok panteonja, 1944–1970* című monográfiában közreadtam a kárpátaljai patrióták fel dolgozott szenvedéstörténetét. Hogy miért 1970 a záródátum? Egykori ismerősöm, küzdőtársam, egyben adatközlőm, a Munkács környéki ruszin/ukrán lakta Gyilok szülötte, **Kampó Pál** (1929) ungvári lakos, az Ungvári Pedagógustovábbképző Intézet osztályvezetője volt az utolsó politikai elitélt Kárpátalján. A polgárjogi aktivista abban az időben a brezsnyevi szovjet rezsim egyik legkeményebb bírálójaként hallatta a hangját. A KGB nyomozótisztjei kiemelték az ungvári közegből, bűnügyi eljárást indítottak ellene. Majd a Kárpátaljai Területi Bíróság 6 évi szabadságvesztésre ítélte 1970. december 25-én. 1992-ben rehabilitálták³⁸. **Kampó Pál** politikai elitélt példája is igazolja, hogy kritikusan kell értékelni a Szovjetunió Belügyminisztériumának azt az állítását, miszerint 1960-ban felszámolta a GULAG-rendszert. Tényekkel, adatokkal bizonyítható, hogy az Ural térségében, a Permi területen 1985. szeptember 4-én még működött a Perm-36 elnevezésű hírhedt büntetőtábor, amelynek lakói politikai foglyok voltak. A nevezett dátum idején, a gorbacsovi korszak³⁹ küszöbén, ebben a kényszermunkatáborban halt meg **Vaszil Sztusz** (1938–1985) ismert ukrán költő és jogvédő, mivel az embertelen bánásmód miatt a végkimerülésig éhségstrájkot folytatott⁴⁰. Megjegyzem, 2012 nyarán a pécsi Német Kör által szervezett kutatóút során ezt a tábor is felkerestük, a rendszerváltozás után ezen a helyen lágermúzeumot létesítettek. A legutóbbi értesüléseim szerint ezt a térségi GULAG-múzeumot is bezárták.

Számomra 1989-től nyílt lehetőség az adatgyűjtésre, elsősorban a levéltárakban őrzött periratokra, kihallgatási jegyzőkönyvekre, vádiratokra, a könyv alakban megjelent dokumentum-gyűjteményekre, az elitéltek aktáira és a túlélők vallomásaira, publikált visszaemlékezéseire támaszkodtam.

³⁸ RIZO, I. 2003. 357.

³⁹ 1985.március 11-én az SZKP KB soron kívüli plenumán Mihail Gorbacsovot választották főtítkárrá. Kezdetét vette a peresztrojka (‘átalakítás’) és a glasznosztj (‘nyíltság’) időszak.

⁴⁰ 2005. november 26-án Viktor Juscsenko ukrán elnök Vaszil Tuszt az Ukrajna Hőse címmel tüntette ki.

Végezetül, de nem utolsósorban az elhaltak özvegyeinek, gyermekeinek, testvéreinek, valamint közeli és távoli hozzátartozóinak nyilatkozatait is felhasználtam, hogy fényt derítsék az elítélt honfitársaim sorsára.

Egyetértek **Rózsás János** kutatótársam ama megállapításával, hogy a *„hazug, embertelen kínzások nyomán kicsikart vallomások, koncepciók vádiratok olyan bűnöket, gáztetteket sorakoztatnak fel az ártatlanul megvádolt magyarokkal szemben, melyeket azok soha el nem követtek!”*⁴¹

Elszántan arra törekedtem, hogy a kommunista diktatúra által meghurcolt kárpátaljai magyarok, svábok/németek, magyarbarát ukránok, ruszinok és más nemzetiségű polgárok sorsát felderítsem, akiket a Kárpátalja szovjet megszállása után felállított katonai törvényszékek, rendkívüli szovjet bíróságok, a Kárpátaljai Területi Bíróság és más ítélőtestületek, kollégiumok, NKVD- és KGB-trojkák koncepciók ítéletei nyomán halálra ítélték, kivégeztek, illetve akik GULAG-rabként megíjárták a kényszermunkatáborok poklát, hazatértek, vagy örökre idegen földben alusszák álmukat.

Az adatgyűjtésemet felsorolhatatlanul sokan segítették. Ezúton szeretném megköszönni név szerint az önzetlen támogatást **Olekszij Korszun, dr. Botlik József, dr. Zubánics László, Fedák László, ifj. Bródy András, Fóris Kálmán, Kampó Pál** segítőtársaimnak és másoknak.

⁴¹ RÓZSÁS JÁNOS 2000, 8.